

ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ЕКСПОРТУ ПШЕНИЦІ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЗОВНІШНЬОГО ВПЛИВУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

І. В. Ус, к. е. н., головний консультант відділу нових викликів
центру зовнішньополітичних досліджень НІСД

Висновки

Протягом останніх двох десятиліть Російська Федерація перетворилась з країни-імпортера на провідного світового експортера пшениці і, за прогнозом ОЕСР¹ та ФАО², зберігатиме за собою перше місце у світі за експортом пшениці, принаймні протягом наступного десятиліття.

Значні обсяги експорту пшениці дозволяють Російській Федерації отримувати фінансові ресурси, які частково компенсують втрати від санкцій.

Вагома частка Російської Федерації в імпорті пшениці окремих країн, насамперед Єгипту та Туреччини, дозволяє РФ відігравати значну роль у забезпеченні їх продовольчої безпеки.

Посилення спроможності Російської Федерації надалі нарощувати експорт пшениці змушує Україну, яка діє на одних і тих же ринках, шукати нові підходи.

Впродовж останніх років Росія, поряд із збереженням традиційної ролі постачальника вуглеводнів, суттєво посилити свої позиції на світовому ринку пшениці. Це перетворило її на одного з провідних гравців у сфері забезпечення глобальної продовольчої безпеки.

Збільшення свого впливу на продовольчу безпеку інших країн є складовою політики РФ. Вона частково обумовлена історичним досвідом, адже важливою складовою розпаду СРСР стала його залежність від імпорту пшениці та неможливість його оплачувати. Залежність від імпорту існувала у РФ до 2000 р., коли споживання

¹ Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)

² Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО)

пшениці було більшим за її виробництво (слайд 1)³. Проте з 2001 р. ситуація почала змінюватися. У 2020 р. виробництво пшениці у РФ було удвічі більшим за її споживання.

У 1991 р. при виробництві пшениці в РФ в обсязі 38,9 млн тонн її споживання становило 53,8 млн тонн. У 2020 р. при виробництві пшениці в РФ в обсязі 85,4 млн тонн її споживання зафіксовано на рівні 42,5 млн тонн.

В основі нарощування виробництва пшениці в РФ лежало декілька чинників. Зокрема, досить значну роль у розвитку російського зернового сектору (у тому числі у зростанні обсягів вирощування та експорту пшениці) відіграли збільшення державної підтримки сільського господарства та створення передумов для залучення приватних інвестицій.

Підходи до розвитку цієї галузі були визначені Доктриною продовольчої безпеки РФ⁴, затвердженій у 2010 р., та її оновленою версією, затвердженою у 2020 р.⁵. Була встановлена мета самозабезпечення РФ зерновими на рівні не меншому 95 %. При цьому реалізація експортного потенціалу повинна відбуватись з урахуванням пріоритету самозабезпечення РФ, а також з урахуванням необхідності забезпечення продовольчої безпеки в рамках Євразійського економічного союзу.

Глобальні прогнози

У сільськогосподарському прогнозі ОЕСР та ФАО на 2021-2030 рр. передбачається, що за десятиліття РФ збільшить виробництво пшениці на 14,6 млн тонн у порівнянні з базовим періодом 2018-2020 рр. до 91,1 млн тонн. Таким чином, у 2030 р. частка РФ у світовому виробництві цієї сільськогосподарської культури досягне майже 11%.

При прогнозованому зростанні річного світового споживання пшениці з середнього показника за 2018-2020 рр. на рівні 748,7 млн тонн до 835,1 млн тонн у 2030 р. та відповідно цін за вказані роки з 233,6 дол. США за тонну до 253,6 дол. США за тонну, це надасть РФ додаткові можливості для збільшення експорту пшениці до 48,2 млн тонн (близько 22% світового експорту пшениці) у 2030 р.⁶, а отже і для надходження в країну додаткових фінансових ресурсів.

Важливо зазначити, що за умов зміни клімату перед РФ відкриваються нові можливості для більш широкого використання земель у сільському господарстві в

³ Розраховано за даними Index Mundi.

<https://www.indexmundi.com/agriculture/?country=ru&commodity=wheat&graph=production>.

⁴ <http://www.scrf.gov.ru/security/economic/document108/>.

⁵ <http://kremlin.ru/acts/bank/45106>.

⁶ <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/19428846-en.pdf?expires=1632734409&id=id&accname=guest&checksum=A246B77E6CE54523F3E24D1CBB276453>.

більш північних регіонах. В деякій мірі це компенсує негативний вплив посух у південних регіонах цієї країни – ключових виробниках пшениці.⁷

Санкційний тиск та його наслідки

Ще одним вагомим чинником розвитку виробництва пшениці в РФ стали міжнародні санкції, запроваджені проти цієї держави у 2014 р. Вони призвели до різкої девальвації російського рубля, наслідком чого стало посилення конкурентоспроможності експорту сільськогосподарської продукції цієї країни на зовнішніх ринках, а отже і збільшення його обсягів. Водночас, контрсанкції у відповідь, які переважно заборонили імпорту продуктів харчування, стимулювали російських сільськогосподарських виробників.

Попри те, що ані міжнародні санкції проти РФ, ані контрсанкції у відповідь безпосередньо не торкались пшениці (наприклад, імпорту Україною пшениці з РФ вперше був заборонений у 2021 р.), вони, на думку аналітиків таких впливових закордонних видань як Financial Times⁸, а також українських експертів⁹, сприяли розвитку сільськогосподарського сектору економіки цієї країни, що сприяло перетворенню РФ на найбільшого світового експортера пшениці.

Як свідчить динаміка виробництва і споживання пшениці в РФ (слайд 1), найбільше зростання її виробництва припало саме на період починаючи з 2016 року.

За даними Міжнародного торговельного центру¹⁰, якщо в 2011 р. РФ експортувала 15,2 млн тонн пшениці (що дозволяло їй бути п'ятим за фізичними обсягами експортером цієї продукції), то у 2018 р. цей показник збільшився до 44 млн тонн, хоча згодом дещо скоротився (до 37,3 млн тонн у 2020 р.). Попри це скорочення РФ залишилась провідним світовим постачальником пшениці на зовнішні ринки (статус найбільшого світового експортера пшениці за нею закріпився з 2016 р.) (слайд 2).

Основними ринками збуту пшениці з РФ у 2020 р. були Єгипет (8,3 млн тонн або 22,1 % від загального експорту) та Туреччина (7,9 млн тонн або 21,2 %). Зазначені дві країни входять до трійки провідних світових споживачів пшениці, поступаючись Індонезії та випереджаючи Китайську Народну Республіку. **На ринках обох цих країн головним конкурентом РФ є Україна (слайд 3).**

⁷ <https://www.csis.org/analysis/climate-change-will-reshape-russia>.

⁸ <https://www.ft.com/content/4d925bae-fa89-4e64-9063-0c01e3b5690c>.

⁹ https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/analytrep_05_2021.pdf.

¹⁰ Розраховано за даними Trade Map. <https://www.trademap.org/Index.aspx?AspxAutoDetectCookieSupport=1>

В структурі фізичних обсягів імпорту пшениці Єгипту частка РФ становила 60,4 %. Україна була другим постачальником пшениці до цієї країни з часткою у 25,6 %.

Більш суттєвою була різниця між РФ та Україною в структурі фізичних обсягів імпорту пшениці Туреччиною. У 2020 р. частка РФ становила дві третини (66,8 %), у той час як частка України (другого імпортера цієї товарної позиції) – 10,7 %.

Ураховуючи, що частка імпорту пшениці у загальному її споживанні в Єгипті становить 62,6 %, а в Туреччині – 48,3 %¹¹, **РФ має суттєвий вплив на продовольчу безпеку цих країн.**

Зерновий експорт як ресурс впливу та «страховий поліс»

Експортні поставки російської пшениці до інших країн, а також їх постійне нарощування дозволяють виконувати декілька важливих завдань.

По-перше, це **збільшення ролі РФ у якості гаранта забезпечення продовольчої безпеки країн світу та покращення свого іміджу на міжнародній арені.** В обмін на отримання пшениці з РФ країни йдуть на певні поступки в інших сферах.

Так, вірогідно, Туреччина отримала значні поставки пшениці з РФ після того, як погодилася на транзит природного газу з РФ до країн Європи унаслідок відмови Болгарії піти на аналогічний крок. Також в обмін на продаж великих обсягів пшениці до Ірану РФ надавала допомогу у постачанні іранської нафти на зовнішні ринки в рамках її обміну на продовольство до відновлення американських санкцій проти Ірану наприкінці 2018 р.

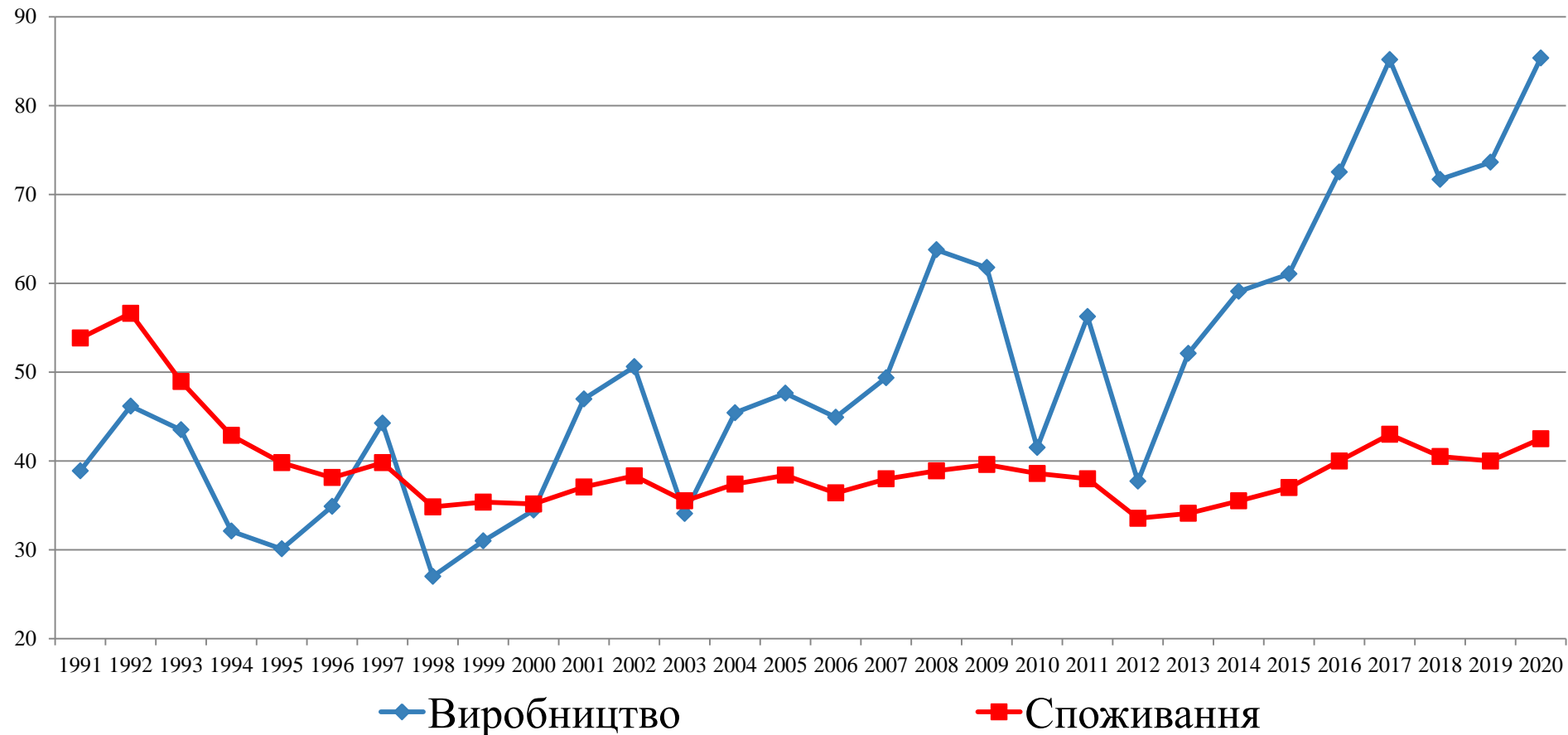
По-друге, це **забезпечує диверсифікацію зовнішньоекономічної діяльності РФ та знижує вплив на неї від коливання світових цін на нафту та природний газ.** Традиційно основою товарного експорту РФ є поставки вуглеводнів. Залежність від їх експорту призводить до ризику втрати значної кількості валютної виручки у разі падіння цін на ці товари, як це відбулось у 2015-2016 та 2020 рр. За таких обставин експорт пшениці дозволяє дещо компенсувати недоотримання валютної виручки.

По-третє, експорт пшениці **став додатковим джерелом отримання іноземної валюти, яке не підпадає під запроваджені проти РФ санкції.** Починаючи з 2014 р. проти РФ запроваджено низку санкцій, зокрема обмеження в постачанні обладнання для нафтогазового сектору економіки цієї країни, що негативно позначається на можливостях їх експорту. Водночас досі не запроваджено жодних обмежень щодо експорту пшениці з РФ, що дозволяє їй отримувати певні ресурси для реалізації своїх планів.

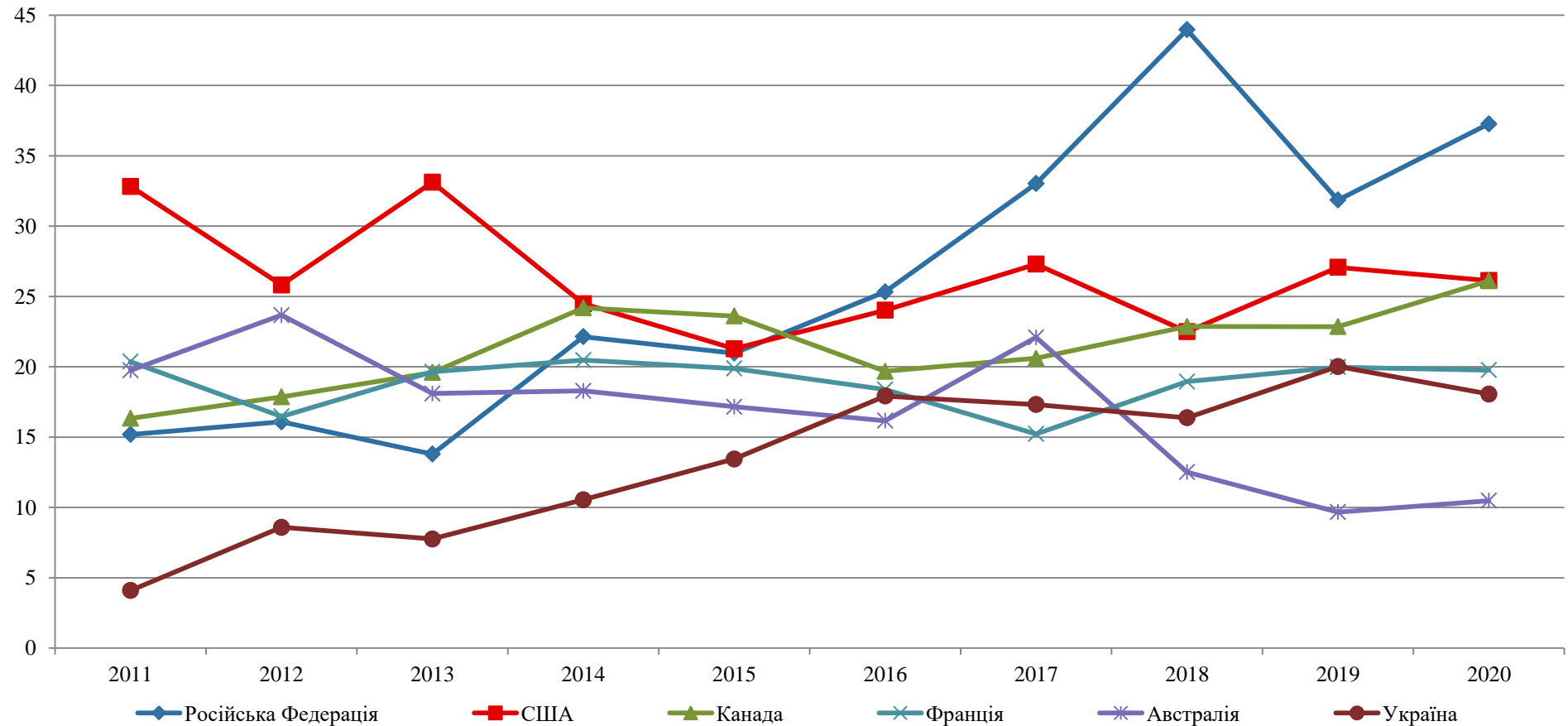
¹¹ Розраховано за даними Index Mundi.

<https://www.indexmundi.com/agriculture/?commodity=wheat&graph=imports>.

Виробництво і споживання пшениці в Російській Федерації у 1991-2020 рр., млн метричних тонн

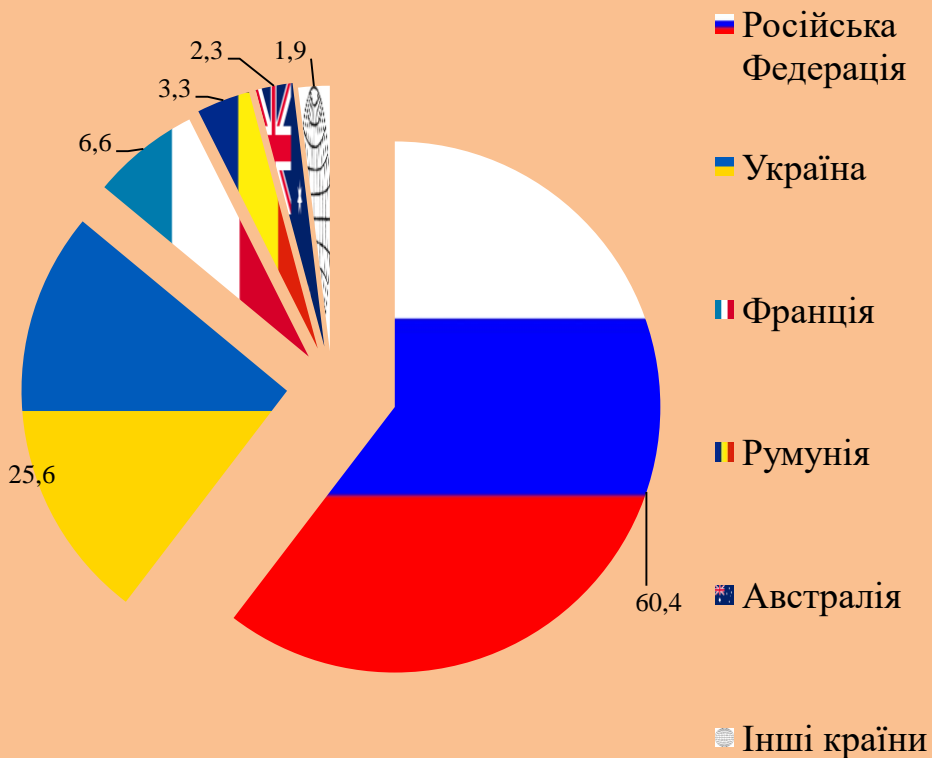

Провідні світові експортери пшениці у 2011-2020 рр, млн метричних тонн

Географічна структура імпорту пшениці (фізичні обсяги) Єгиптом та Туреччиною у 2020 р., %

Єгипет

Туреччина

